

HUME'UN EPİSTEMOLOJİSİNİN KÖKENİ: İZLENİMLER ve İDELER

Ayşe Gül ÇIVGIN*

ÖZET

Genel olarak modern felsefenin bilginin mahiyeti, kaynağı ve sınırları hakkındaki problemler üzerine şekillendiği söylenebilir. Modern bir filozof olarak Hume bu problemlere ampirizm zemininde yaklaşır ve idelerin izlenimlerin kopyaları olduğunu ileri sürer. Bilindiği üzere, bu anlayış, Hume'un epistemolojisinin esasını oluşturur ve izlemimler ile ideler arasındaki temel bir ayrımı açığa çıkarır. Bu çalışmada, ilk olarak Hume'un izlenimler ve idelerle ilgili temel argümanları açıklanmaya çalışılacaktır. İkinci olarak, Hume'un basit ve karmaşık izlenimler ile ideler arasındaki temel ayrımı ve "Hume'un Kopya İlkesi" soruşturulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Epistemoloji, İzlenimler, İdeler, Kopya İlkesi, Hayal Gücü, Hafıza.

(The Foundation of Hume's Epistemology: Impressions and Ideas)

ABSTRACT

In general, modern philosophy has been shaped by the problems about the content, source and limits of knowledge. Hume as a modern philosopher approaches these problems on the ground of empiricism and argues that ideas are copies of impressions. As it is known, this conception is the core of his epistemology and reveals a basic distinction between impressions and ideas. In this study, we will first analyze Hume's arguments about impressions and ideas. Secondly, Hume's major distinction between "simple and complex impressions with ideas" and his "copy principle" will be examined.

Keywords: Epistemology, Impressions, Ideas, Copy Principle, Imagination, Memory.

* Bartın Üniversitesi Felsefe Bölümü öğretim üyesi
FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi), 2016 Güz, sayı: 22, s. 369-384
ISSN 1306-9535, www.flsfdergisi.com

1. Giriş

Ampirist felsefe geleneğinin en önemli temsilcilerinden biri olarak kabul edilen Locke, doğuştan ideler fikrini reddederek, ister basit ister karmaşık olsun tüm idelerimizin kaynağının tecrübeye dayandığını iddia ederken, ¹ Berkeley “varolmak algılanmış olmaktır (*esse est percipi*)” cümlesiyle özetlenebilecek ve nihayetinde, Locke’tan farklı bir sonuca ulaşsa da, ² yine ampirik malzemenin idrakına dayanan bir felsefe anlayışını savunmuştur. Tıpkı Locke ve Berkeley’de olduğu gibi, bilginin kaynağında tecrübenin olduğunu ileri süren Hume, kendi ampirist felsefe anlayışını “idelerin, izlenimlerin düşünme ve akıl yürütmelerdeki silik ve soluk kopyaları olduğunu”, bu itibarla “izlenimi olmayan bir idenin olamayacağını” söyleyerek ifade etmiştir. Bununla birlikte, o, Locke’un temsilî algı teorisini kabul etmediği gibi, Berkeley’in ruhsal bir cevher fikri ekseninde geliştirdiği immateryalist felsefe anlayışına da karşı çıkmıştır. İnsan zihninin işleyişine odaklanan ve ampirizmi radikal sınırlarına taşıyan felsefesiyle Hume, ister maddî ister ruhsal olsun, kendinde bir varlığa sahip olduğu düşünülen cevher fikrinin izlenimi olmadığı için savunulamayacağını iddia etmiştir. Aynı gerekçe ile o, en genel manada insan zihnine içkin birtakım *a priori* doğruların ve ilkelerin soyut akıl yürütmeler yoluyla açığa çıkartılabileceği anlayışına dayanan rasyonalist felsefe ve metafizik sistemleri de eleştiriye tabi tutmaktan kaçınmamıştır.

Hume’un insan bilgisini kaynağı ve sınırları bakımından tecrübeye dayandırması, hakikat/doğruluk iddiasında bulunan pek çok felsefî, dinsel ya da metafiziksel öğretiyi, ateşe atılıp yakılması gereken çerçöp yığımına, aşılması gereken engeller bütününe dönüştürmüştür. ³ Nitekim ona göre

¹ John Locke, *An Essay Concerning Human Understanding*, ed. by Peter H. Nidditch, Clarendon Press, Oxford, 1975, p. 104-106.

² “Söylediklerimizden *Tin*’den (*Spirit*) ya da algılayan şeyden başka bir töz [cevher] olmadığı sonucu çıkıyor.” (George Berkeley, *İnsan Bilgisinin İlkeleri Üzerine*, çev. Halil Turan, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1996, s. 39).

³ “Elimize bir cilt, söz gelişi bir din bilim ya da okul metafiziği kitabı aldığımızda, soralım: İçinde nicelik ve sayı üzerine deneysel akıl yürütmeler mi var? Yok. Peki, olgu sorunu ve varoluş üzerine deneysel akıl yürütmeler? O da yok. Atın öyleyse onu ateşe; çünkü içinde safsata ve kuruntudan başka bir şey olamaz.” (David Hume, *İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Soruşturma*, çev. Oruç Aruoba, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara, s. 135). Çalışmamızda terminolojik tutarlılığı sağlamak üzere Hume’dan yapılan doğrudan alıntılarda kimi değişiklikler yapılacak ve önemli görülen orjinal terimler parantez içinde verilmeye çalışılacaktır. Ayrıca Hume’un *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme* eserinden kısaca *İnceleme*, *İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Soruşturma* eserinden de kısaca *Soruşturma* olarak bahsedilecektir.

felsefenin görevi, bilginin sınırlarının ihlâl edilmesi durumunda ortaya çıkan yanlış ve boş inançları sergileyerek, insan aklının son/nihaî ilkelerinin nedenlerini açıklamak yerine, tecrübeyle elde edilebilecek sonuçlara odaklanmaktır. Bu amaçla kaleme aldığı *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme (A Treatise of Human Nature)* ve *İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Soruşturma (An Enquiry Concerning Human Understanding)* adlı eserlerinde, bu eserlerin başlıklarından da anlaşılacağı gibi insanın nasıl duyumsadığı (duyum edindiği), düşündüğü, arzuladığı, hükümde bulunduğu üzerine yapılacak bir inceleme sonucunda, kendi sözleriyle “zihin coğrafyasının sınırlarını belirlemeye” çalışmıştır.⁴ Bu sınırların belirlenmesine yönelik sorgulama ise aslında insanın, neyi, nasıl, ne kadar bilebileceğinin araştırılmasından başka bir şey değildir.⁵

Hume’a göre, her ne kadar insan düşüncesi ilk bakışta sınırsız bir özgürlüğe sahip gibi görünse de, daha dikkatli bir biçimde sorgulandığı takdirde, sanılanın aksine, onun gerçekten çok dar sınırlar içerisine hapsediği ortaya çıkmaktadır.⁶ Zira zihin gücü, tecrübe yoluyla alınan malzemenin, terkip edilmesi, yer ya da sırasının değiştirilmesi, arttırılması ya da azaltılmasıyla sınırlıdır. Bir başka ifadeyle düşüncemizin tüm malzemesini kaynağı itibarıyla tecrübe yoluyla alınanlar oluşturmakta, zihin ise söz konusu malzemeyi çeşitli şekillerde düzenleyip ilişkilendirmektedir.⁷ Bu

⁴Hume, *Soruşturma*, s. 10.

⁵ Hiç kuşku yok ki, tarihsel yakınlık bakımından, Hume’un “zihin coğrafyasının sınırlarını çizmek” ifadesiyle dile getirdiği amacıyla, örneğin Kant’ın “insan aklını mahkemeye çıkarmak” ifadesinde dile getirdiği amacı arasında esas bakımından fark bulunmaz. Zira Bacon’dan Locke’a, ondan da Berkeley’e değin uzanan süreçte ampirist gelenek, insanın herhangi bir konu ya da alanda soruşturma yapmaya başlamasından önce neyi, nasıl ve ne kadar bilebileceğinin tespit edilmesi gerektiğini açıklamayı gâye edinmiştir. Bununla birlikte dikkat edilmelidir ki, adı geçen filozofların aşılması yolunda bir tek Kant, diğerlerinin aksine, “özneye verilen” ampirik malzemenin “bilincin birliği altına getirilmeden önce” tefrik edilmesi gerektiğini öne sürmesi vechile ontolojik bakımdan temel bir kavşakta durmaktadır (Ümit Öztürk, “*Saf Aklın Eleştirisi*’nin Örtülü Bir Kavramı Olarak ‘Çeşitlilik’: *Transendental Dedüksiyonları Anlamak İçin Bir İpucu*”, *Felsefe Dünyası*, 62, 2015, Ankara, s. 133-144).

⁶Hume, *Soruşturma*, s. 14. Hume’un yukarıda ifade edilmeye çalışılan görüşlerinin, Kant’ın *Saf Aklın Eleştirisi* adlı eserinin “Tüm Nesnelere Fenomenler ve Numenler Olarak Bölünmesinin Temeli” başlıklı kısmın hemen başında, “ada” ve “okyanus” benzetmesine dair görüşleriyle benzerliği dikkat çekicidir. Kant insan bilgisini bir “ada”ya benzeterek, bilginin sadece bu “ada”nın sınırları –fenomen– içinde kalarak mümkün olduğunu, bu yüzden “ada”yı saran “okyanus” a –numen– doğru yapılacak her türlü keşif gezisinin boş hayallere, yanılgılarla neden olacağını ileri sürmektedir (Immanuel Kant, *Critique of Pure Reason*, ed. & trans. by Paul Guyer & Allen W. Wood, Cambridge University Press, Cambridge, 1999, A235/B294).

⁷Hume, *Soruşturma*, s. 14.

nedenledir ki, Hume'a göre idelerimiz, canlı ve dolaysız izlenimlerimizin daha soluk ve cansız kopyaları olmak durumundadır. En güçlü ve en aşikâr olan algılarımız izlenimlerimizdir.

Görüldüğü üzere, bilme problemine yönelik felsefi tutumunu, ampirist düşünce anlayışı doğrultusunda şekillendiren Hume, bu tutumunu sadece bilginin kaynağını açıklamak için değil, sınırlarını belirlemek için de kullanmıştır. Şu hâlde, Hume'un epistemolojisinin temelini teşkil eden izlenimlerin ve idelerin ayrıntılı olarak soruşturulması gerekmektedir. Bunun için Hume'un izlenimler ve ideler ayrımı, yine basit ve karmaşık izlenimler ile ideler ayrımı ve "Kopya İlkesi" bu çalışmanın sınırları içerisinde incelenmeye çalışılacaktır.

372

2. İzlenimler ve İdeler

Hume'un epistemolojisinin temelini, zihinsel hallerimizin (*mental states*) tümünü ifade etmek için kullandığı "algılar (*perceptions*)" hakkındaki görüşleri teşkil eder. İster duyularımızı kullanalım ister tutkularımızla harekete geçirilmiş olalım ister düşünme ve refleksiyonumuzu uygulayalım, zihnimize sunulan her şeye "algı" adı verilir.⁸ Bununla birlikte algılarımız, güçlülük ve canlılık derecelerindeki farklılığa göre "izlenimler (*impressions*)" ve "ideler (*ideas*)" olarak ikiye ayrılır.

"(...) bütün zihin algılarını, güçlülük ya da canlılıklarına göre, iki sınıf ya da türe ayırabiliriz. Daha az güçlü ve canlı olanlar genellikle *düşünceler* ya da *ideler* diye adlandırılır. (...) Öyleyse izlenim terimi ile kastettiğim daha canlı algılarımızın hepsidir; yani işittiğimiz, gördüğümüz, arzuladığımız veya istediğimiz andaki algılardır. İzlenimler, daha az canlı algılar olan ve (...) duyum ya da hareketler üzerine düşündüğümüz zaman farkına varmadığımız *idelerden* ayrılırlar."⁹

Zihnimize büyük bir güç ve şiddetle giren tüm duyum, tutku ve duygularımız izlenimlere, bunların düşünme ve akıl yürütmedeki soluk

⁸ David Hume, "*İnsan Doğası Üzerine Bir İncelemenin Özeti*", çev. Ece Aydoğdu-Uğur Erken, *Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları Dergisi*, 10, 2006, İstanbul, s. 197 (Bu çalışma "Özet" olarak anılacaktır).

⁹Hume, *Soruşturma*, s. 13-14. Herhangi bir tutku ya da duyguyu hissettiğimiz veya duyularımız dışsal nesnelere etkilendikleri zaman zihnimizin bu algısına izlenim, mevcut olmayan bir tutku ya da duygu veya bir nesne üzerine düşündüğümüz zaman bu algımız bir idedir. Bu yüzden Hume'a göre, izlenimlerimiz canlı ve güçlü, idelerimiz ise daha sönük ve daha zayıf algılarımızdır (Hume, *Özet*, s. 197).

imgeleri/suretleri (*the faint images*) ise idelerimize karşılık gelmektedir. Mesela mevcut bir yarayı hissetmek bir izlenim, oysa bu yarayı hatırlamak bir idedir. Bir insan, herhangi bir şeyi düşündüğü, hayal ettiği ya da hatırladığı zaman, onun zihinsel faaliyetinin ya da işlemlerinin içeriğini ideler, buna karşılık bir şey gördüğü ya da işittiği zaman, söz konusu faaliyetinin dolayimsız içeriğini izlenimler oluşturur. Ancak Hume'a göre, uyku, yüksek ateş, cinnet ya da şiddetli bir ruhsal sarsıntı gibi kimi durumlarda, idelerin izlenimler kadar güç ve canlılık kazanabilmesi ve tersi de izlenimlerin idelerden ayırt edilemeyecek kadar silik ve cansız olabilmeleri de mümkündür.¹⁰ Bu birkaç istisnai durum dışında izlenimler ve ideler büyük ölçüde birbirine benzer, ancak güç ve canlılık dereceleri bakımından tümüyle farklıdır.

Hume, algılarımızı "basit/yalın (*simple*)" ve "karmaşık (*complex*)" olmak üzere tekrar ikiye ayırır. Böylece gerek izlenimlere gerekse idelere uygulanan "basit/yalın (*simple*)" ve "karmaşık (*complex*)" algılar ayrımıyla dört algı türü açığa çıkar: Basit izlenimler, karmaşık izlenimler, basit ideler, karmaşık ideler. Buna göre, "basit algılar" veya "basit izlenim ve ideler", ayırım ya da bölünme kabul etmeyen algılara, "karmaşık algılar" veya "karmaşık izlenim ve ideler" ise basit olanların aksine parçalara ayrılabilen ya da bölünme kabul eden algılara karşılık gelir.¹¹ Mesela, bir elma izlenimi ya da idesi basit değildir, çünkü belirli bir renk, koku ve tat bu elmada bir arada bulunur. Bununla birlikte bu niteliklerin aynı olmadıklarını ve en azından birbirlerinden ayrılabilir olduklarını fark etmek kolaydır.¹²

Algıları, güç ve canlılıkları bakımından "izlenim"ler ve "ide"ler, bölünmelerine veya ayrılabilmelerine imkân verip vermemeleri bakımından "basit" ve "karmaşık" olarak ikiye bölen Hume, daha sonra bunların özellik ve ilişkilerinin ayrıntılı bir soruşturmasına geçer. Buna göre, izlenimler ile ideler güç ve canlılık dereceleri dışında büyük benzerlikler gösterirler ve birbirlerini tümüyle temsil ederler. Bu bağlamda izlenimler ile ideler tümüyle birbirlerinin karşılığı olarak ortaya çıkarlar. Ancak Hume'a göre onların ilk zuhur edilişleri ve basit ile karmaşık olarak ayrılmaları dikkate alındığında, birçok karmaşık idenin kendisine karşılık gelen karmaşık izleniminin olmadığı ve birçok karmaşık izlenimin de karmaşık idelerde birebir kopyalanmadığı görülecektir.¹³ Örneğin, kaldırımları saf altın, duvarları yakut

¹⁰ David Hume, *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*, çev. Ergün Bayhan, BilgeSu Yayıncılık, Ankara, 2009, s. 17.

¹¹ Hume, *İnceleme*, s. 17.

¹² Hume, *İnceleme*, s. 17.

¹³ Hume, *İnceleme*, s. 18.

olan bir şehri hiç görmemiş –yani izlenimini edinmemiş/almamış– bir kimsenin, yine de bu şekilde bir şehir hayal edebilmesi mümkünken, Paris'i gerçekten görmüş, yani izlenimlerini edinmiş bir kimsenin, onun tüm sokak ve evlerini tam ve gerçek boyutlarıyla, eksiksiz bir şekilde temsil edebilmesini sağlayan bir ide oluşturmaya mümkün değildir.¹⁴

Karmaşık idelerin ve izlenimlerin aksine, her basit idenin kendisine benzeyen basit izlenimi ve her basit izlenimin de kendisine karşılık gelen basit idesi vardır.¹⁵ Örneğin, karanlıkta oluşturulan kırmızı idesi ile gün ışığında göze çarpan kırmızı izlenimi tümüyle birbirine benzerdir; aralarında sadece güç ve canlılık bakımından bir fark bulunur. Hume, bu durumun, hiçbir istisna kabul etmeyecek kadar doğru ve geçerli olduğunu iddia eder.¹⁶ Böylece tüm basit izlenimler ve ideler, birbirlerine güç ve canlılık dereceleri dışında tümüyle benzer olduklarına ve tüm karmaşık izlenimler ya da ideler de basit olanlardan terkip edildiğine göre, bu iki algı türünün tam olarak birbirlerine karşılık geldiklerini genel bir kural/ilke olarak kabul etmek mümkündür.

Bu durumda cevaplanması gereken bir dizi soru söz konusudur: Basit izlenimlerin mi yoksa basit idelerin mi ilk olarak zihinde doğduğu, buna bağlı olarak da, basit izlenimlerin mi basit idelerin temsili yoksa basit idelerin mi basit izlenimlerin temsili olduğu ve nihayet birbirleri arasındaki karşılık gelme bağlantısının mahiyetinin nasıl anlaşılması gerektiğidir. Hume'a göre bunlar öylesine önemli sorulardır ki, sisteminin kuruluşu bakımından vazgeçilmezdir.

2.1. Kopya İlkesi ve Zemini

Şimdi, *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme* adlı eserin ilk bölümü olan "Anlama Yetisi Üzerine" de ele alınışına bakıldığında,¹⁷ yukarıda formüle edilen meselelere yönelik olarak Hume özlüce şu cevabı verir: Tüm basit ideler, ilk ortaya çıkışlarında, karşılıkları olan ve tümüyle temsil ettikleri basit izlenimlerden kopyalanır. İşte bu iddia felsefe tarihinde Hume'un "Kopya İlkesi" olarak adlandırılır.¹⁸ Hume, bu iddianın doğruluğunu ve geçerliliğini ispatlamak için iki temel argümandan yararlanır. İlki, izlenim ve idelerin ilk

¹⁴Hume, *İnceleme*, s. 18.

¹⁵Hume, *İnceleme*, s. 18.

¹⁶Hume, *İnceleme*, s. 18.

¹⁷Hume, *İnceleme*, s. 19.

¹⁸Bkz. Kenneth R. Merrill, *Historical Dictionary of Hume's Philosophy*, The Scarecrow Press, 2008, "Perception" maddesi.

ortaya çıkış sırasını dikkate almaya, ikincisi ise izlenimleri alan yetinin işleyişinde sorunlarla/engellerle karşılaşılmasına ve belli bir izlenimi üretmek için kullanılmamasına dayanır.¹⁹ Örneğin, bir çocuğun elmanın tatlı ya da ekşi olduğuna dair bir ideye sahip olabilmesi için ilkin bu izlenimi alması, yani elmanın tadına bakması gerekmektedir ki, bu izlenimlerin ideleri öncelediğinin bir göstergesidir. Yine kör bir kimsenin renklere, sağır bir kimse seslere dair izlenimlerinin olmaması, yani izlenimleri alan yetinin işleyişinde engellerle karşılaşılması, onların idelerinde olmayacağını göstermektedir. Benzer bir biçimde ananasın tadına hiç bakmamış, yani tat alma duygusunu belli bir izlenim üretmek için kullanmayan bir kimsenin onun tadı hakkında bir ideye sahip olması da mümkün değildir.²⁰ Netice itibarıyla her iki argüman da aslen tüm basit idelerin ilk ortaya çıkışlarında müteakilleri olan, fakat sadece güç ve canlılık bakımından farklı oldukları basit izlenimlerden kopyalandığını ileri sürmeye yöneliktir.²¹ Şu hâlde basit izlenimlerimiz karşılıkları olan basit idelerimizden önce tezahür ettiklerine ve basit idelerimiz basit izlenimlerimizin cansız ve soluk kopyaları olduğuna göre tüm idelerimiz ister doğrudan isterse dolaylı olsun karşılıkları olan izlenimlerimize dayanmak zorundadır.²² Hume'un ampirizmine kaynaklık eden de, işte bu zorunluluğun kendisinden başka bir şey değildir.

¹⁹Hume, *İnceleme*, s. 19.

²⁰Hume, *İnceleme*, s. 19.

²¹ Basit idelerin ilk ortaya çıkışlarında, basit izlenimlerden kopyalandıklarını göstermeye yönelik bütün bu açıklamalara rağmen Hume, idelerin karşılıkları olan izlenimlerden bağımsızca ortaya çıkmalarının, yani onlardan önce tezahür etmelerinin tümüyle imkânsız olmadığını gösteren bir örnek bulunduğunu da kabul etmek zorunda kalmıştır. Ünlü "eksik mavi ton" olarak adlandırılan ve kendi ilkesinin genelliği karşısında çok da önemli olmadığını iddia ettiği bu istisna durumdan Hume şu şekilde bahseder: "(...) öyle bir kimse düşünelim ki, otuz yıl görme duygusunu kullanmış olsun ve hiç görmediği, söz gelişi, belirli bir mavi tonun dışında, her türlü rengi mükemmel derecede tanısin. O tanımadığı mavi tonun dışında, mavi rengin bütün farklı tonları, koyudan açığa dizildiğinde, açıktır ki, o kimse, tanımadığı tonun olması gereken yerde bir boşluk algılayacaktır ve o yerde yan yana duran tonlar arasında, diğerlerinde olduğundan daha geniş bir aralık olduğunu görecektir. Şimdi sorarım size: o kimsenin hayal gücü ile bu eksikliği gidermesi ve bu belirli bir tonun idesinin kendi kendine çıkarsaması mümkün müdür? Sanırım ki, bunun mümkün olduğu kanısını çoğunluk paylaşacaktır ve bu durum, üzerinde durmayı neredeyse gerektirmeyecek kadar kendine özgü olduğu ve tek başına genel ilkemizi değiştirmemize değmeyeceği hâlde, basit idelerin her zaman ve her durumda, karşılıkları olan izlenimlerden çıkmadığının ispatı olarak görülebilir." (Hume, *Soruşturma*, s. 16).

²² Hume, *İnceleme*, s. 20. Hume'a göre, idelerin kendi suretlerini/imgelerini yeni idelerde üretmeleri de mümkündür. Ancak tüm basit ideler tezahür edişlerinde basit

Şimdi, basit izlenimlerimiz basit idelerimizden önce açığa çıktıklarından, yani idelerimiz kendilerinden türetilip temsil ettikleri daha canlı ve güçlü algılarımız tarafından öncelendiklerinden, idelerimizden önce izlenimlerimizin sorgulanması gerekir. Hume, *İnceleme* adlı eserinin "Anlama Yetisi Üzerine" adlı bölümünde, izlenimlere ilişkin kısa bir açıklamada bulunur. Buna göre, izlenimler "duyum izlenimleri (dış duyum izlenimleri) (*impressions of sensation*)" ve "refleksiyon izlenimleri (*impressions of reflection*)" olmak üzere ikiye ayrılır. Aynı eserin, "Tutkular Üzerine" başlığını taşıyan ikinci bölümünde ise aynı ayırım, bu kez, "birincil/orijinal izlenimler (*original impressions*)" ve "ikincil izlenimler (*secondary impressions*)" şeklinde dile getirilir.²³ Duyum izlenimleri, duyu organları aracılığıyla edilgin bir biçimde aldıklarımıza karşılık gelir.²⁴ Hume, bu izlenimlerin bilinmeyen bir şekilde ortaya çıktıklarını, onların kaynağı hakkında soruşturma yapmanın da anatomistlerin ve doğa felsefecilerin görevi olduğunu vurgulamakla yetinir.²⁵ Buna karşılık refleksiyon izlenimleri ise büyük ölçüde idelerden türetilir. Buna göre, öncelikle duyularımız aracılığıyla kendiliğinden bir biçimde anlık ve dolaylı olarak sıcak ya da soğuk, susuzluk ya da açlık, bir çeşit zevk ya da acıyı algılamamızı sağlayan bir tab alınır ki, bu tab duyum izlenimidir.²⁶ Mevcut bu izlenimin, izlenim ortadan kalktıktan sonra da zihinde kalmasını sağlayan ve ide adı verilen sureti/kopyası çıkartılır. Bu haz ya da acı idesi daha sonra hatırlandığında veya düşünüldüğünde arzu ya da nefret, ümit ya da korku gibi yeni izlenimler üretir ki, bu izlenimlere artık idelerden türetildikleri için refleksiyon izlenimleri adı verilir. Bunlar da yeniden kopyalanıp ideler olabildikleri gibi bu idelerden başka izlenimler (ki refleksiyon izlenimleri) ya da yeni ideler türetebilmek de mümkündür.²⁷ Örneğin aşırı güneşli bir günde, yüzümüzde

izlenimlerden kopyalandığından, ister basit ister karmaşık olsun tüm ideler doğrudan ya da dolaylı olarak karşılıkları olan izlenimlere dayanmak zorundadır (Hume, *İnceleme*, s. 18).

²³Hume, *İnceleme*, s. 191.

²⁴Hume, *İnceleme*, s. 62.

²⁵Hume, *İnceleme*, s. 21.

²⁶Hume, duyular yoluyla edinilen üç tür izlenimden bahseder. İlki dışsal nesnelerin şekil, hareket ve katılıklarının izlenimleri, ikincisi renk, tat, koku, ses, sıcak ve soğuk izlenimleri, üçüncüsü ise haz ve acı izlenimleridir (Hume, *İnceleme*, s. 136).

²⁷Hume, *İnceleme*, s. 21. Nasıl ki izlenimlerimiz duyum izlenimleri/orijinal izlenimler ve refleksiyon izlenimleri/ikincil izlenimler olarak ikiye ayrılıyorsa onların soluk ve cansız suretleri olan idelerimizde duyum ideleri/orijinal ideler (*ideas of sensations/original ideas*) ve refleksiyon ideleri/ikincil ideler (*ideas of reflection/secondary ideas*) şeklinde ayrılması gerekir. Buna göre örneğin, bir köpek ısırması dolaysız, şiddetli ve anlık bir acı verir ki, bu acı bir duyum izlenimidir. Bu acı

duyumsadığımız şiddetli bir acı duyumunu (ki bu duyum şiddetli, anlık, doğrudandır) bir hafta sonra hatırladığımızda, bu acı düşüncesi (ki düşünce mevcut acı duyumu kadar şiddetli, doğrudan ve anlık değildir, çünkü bu duyumun soluk bir suretidir) bir tür hoşnutsuzluk duygusuna ya da yüzümüzü güneşten korumak için güçlü bir eğilim duymamıza neden olur. İşte, bu yeni duygu ya da bir tür kaçınma eğilimi, bir refleksiyon izlenimidir.

2.2. Hayal gücü ve Hafıza

Şu hâlde, yukarıdaki tartışma ekseninde refleksiyon izlenimlerimiz, yani tutku, arzu ve duygularımız büyük ölçüde idelerimizden kaynaklandıklarına ve idelerimiz bunların düşünme ve akıl yürütmedeki soluk imgeleri olduğuna göre idelerimizin açıklanması gerekmektedir. Hume'a göre herhangi bir izlenim alındığında, zihinde onun bir ide olarak tezahürü ortaya çıkar. Bu ortaya çıkışta o yeni tezahüründe ya ilk canlılığını büyük ölçüde korur ve izlenim ile ide arasında bir şey olur ya da canlılığını tümüyle yitirerek tam bir ide haline gelir.²⁸ İzlenimlerimizin ilkindeki gibi yinelenmesini sağlayan yetimize hafıza, ikincisine ise hayal gücü adı verilir.²⁹ İzlenimleri aslına uygun olmayı gözeterek, özellikle de onların "düzen ve biçimlerini/konumlarını" muhafaza ederek, bu bakımdan da canlılıklarını büyük ölçüde korumalarını sağlayan yeti "hafıza", ikincisindeki gibi adeta onları kaynağından kopartarak, bu itibarla da daha silik veya soluk bir biçimde sunmayı sağlayan yeti ise "hayal gücü"dür. Bununla birlikte Hume'a göre, karşılığı olan izlenimler daha önce zuhur etmeksizin ne hafızanın ne de

izlenimi, acı duyumu ortadan kalktıktan sonra zihnimizde kalacak şekilde kopyalanarak acı idesi (ki bu bir duyum idesidir) olur. Daha sonra bir köpek gördüğümüzde, (orijinal izlenimimizden kopyalanan) önceki acı idesini hatırlayıp, bir korku duyabiliriz (ki bu bir refleksiyon izlenimidir). Bu refleksiyon izlenimi de, bu korku duygusu ortadan kalktıktan sonra zihnimizde kalacak şekilde kopyalanarak korku idesi (yani, refleksiyon idesi) haline gelir. Noonan'ın da vurguladığı üzere bunların düzen ve sırası şu şekildedir: Duyum izlenimi, duyum idesi, refleksiyon izlenimi ve refleksiyon idesi (Harold. W. Noonan, *Routledge Philosophy Guide Book to Hume on Knowledge*, London and New York, 1999, p. 54). İdelerimizin izlenimlerimizin soluk ve cansız suretleri/imgeleri olduğu dikkate alındığında, en canlı ve güçlü izlenimlerimiz duyum izlenimleri olmak zorundadır. Bununla birlikte Hume, izlenimleri duyum ve refleksiyon izlenimleri şeklinde ayırmakla birlikte, onların karşılıkları olan ideler söz konusu olduğunda aynı ayrımı net bir biçimde ortaya koymamıştır.

²⁸Hume, *İnceleme*, s. 21.

²⁹Hume, *İnceleme*, s. 21.

hayal gücünün idelerinin ortaya çıkabilmesi mümkündür.³⁰ Bu durum basit idelerimizin basit izlenimlere dayanma zorunluluğundan kaynaklanır. Hafıza, ideleri özgün halleri, düzen ve biçimleriyle/konumlarıyla sunuldukları gibi muhafaza ederken, hayal gücü, ideleri hafızadaki gibi aslına uygun olmayı gözeterek ya da düzen ve biçimlerini/konumlarını muhafaza ederek değil de adeta kaynağından kopartarak, bu nedenle de daha soluk ve daha istediği gibi –özgürce– düzenleyip değiştirebilir.

Hayal gücü ideleri özgürce düzenleyip, değiştirebildiği için onun tümüyle hayali, fantastik, düşsel ideler, örneğin kanatlı atlar, kızgın ejderhalar, dev canavarlar meydana getirmesi de mümkündür. Hume, bu bağlam söz konusu olduğunda hayal gücü yerine çoğu kez düşgücü/fantezi (*fancy*) sözcüğünü kullanmaktadır.³¹ Bu durum, izlenim ve idelerin basit ve karmaşık olarak ikiye ayrılmasının açık bir sonucudur. Hayal gücü, izlenimleri hafızadaki gibi aslına uygun olmayı gözeterek değil de, farklı biçimlerde sunabildiğine göre, onun izlenimlerden kaynaklanan ideleri keyfi biçimde, tümüyle özgürce birbirinden ayırabildiği ve yeniden bağlantılandırabildiği söylenebilir.

Ancak Hume'a göre, hayal gücünün ideleri tümüyle keyfi bir biçimde ayırıp bağlantılandırması gerekmektedir. Zira hayal gücü ideleri tümüyle keyfi bir şekilde bağlantılandırsaydı, karmaşık idelerimiz tümüyle rastlantısal ya da gelişi-güzel olarak bir araya getirilirdi.³² Oysa idelerimizin birbirleriyle bağlantılandırılmasının tümüyle rastlantısal veya gelişi-güzel olmadığı, onlar arasında rastlantısal olmayan bir düzenliliğin ve birliğin olduğu da açıktır. Bir başka ifadeyle hayal gücü her ne kadar tüm ideleri birbirinden ayırıp, istediği biçimde yeniden terkip edebilme özgürlüğüne sahip de olsa, yine de onun bazı ilkeler tarafından yönlendirilmesi gerekir ki, bu ilkeler sayesinde karmaşık ideleri aynı şekilde bağlantılandırabilsin. Hume'un verdiği örneklerde de olduğu gibi herhangi bir konuşmada idelerin düzen ya da zincirine uymayan bir şey hemen fark edilip, düşünceden uzlaştırılmakta ya da en garip hayallerde, hatta düşlerde bile, hayal gücünün oradan oraya koşmadığı, peş peşe gelen farklı ideler arasında yine de bir bağıntı gözetildiği hemen fark edilir. Üstelik farklı diller arasında bile, en karmaşık ideleri dile getiren kelimelerin, yine de bir şekilde birbirlerini çok

³⁰Hume, *İnceleme*, s. 21.

³¹ "Hayal gücü için garibeler meydana getirmek, ipe sapa gelmez biçimleri ve görüşleri birleştirmek, en doğal ve bilinen objeleri düşünmekten daha zor değildir." (Hume, *Soruşturma*, s. 14). Ayrıca bkz. Mary Banwart, *Hume's Imagination*, Peter Lang Publishing, New York, 1994, p. 25-32.

³²Hume, *İnceleme*, s. 22.

yakından karşıladıklarını gösteren pek çok örneğin mevcudiyeti, “bileşik (karmaşık) idelerde bir araya gelen basit idelerin, bütün insanlık üzerinde eşit ölçüde etkisi olan birleştirici ilkeler” ile birbirleriyle bağlantılandırıldığının en açık göstergesidir.³³ Bundan dolayıdır ki,

“Hayal gücümüzün idelerimiz üzerinde büyük bir otoritesi vardır; onun ayıramayacağı, birleştiremeyeceği ve kurgunun tüm çeşitliliğinde oluşturamayacağı birbirinden farklı olan hiçbir ide yoktur. Fakat hayal gücünün imparatorluğuna rağmen belirli ideler arasında gizli bir bağ ya da birlik vardır, bu birlik zihnin onları daha sık birbirlerine bağlamasına neden olur ve biri ortaya çıktığında diğerrinin de görünüşe çıkmasına yol açar. Bir konuşmada ya da kaleme alınan bir metinde söylenenlerin birbiriyle bağlantılı olarak birbirini izlemesi ve bir kimsenin en bağlantısız hayallerinde bile doğal olarak yer alan düşünce zinciri ya da silsilesi buradan kaynaklanır.”³⁴

Bununla birlikte Hume’a göre, ideler arasındaki bu birlik ve istikrarı temin eden ilkelerin “ayrılmaz bağlantılar (*inseparable connexions*)” sağladığı ya da onlar olmaksızın iki idenin hiçbir biçimde birleştirilemeyeceği düşünülmemelidir. Eğer ideler arasında ayrılmaz bağlantılar olsaydı, onların adeta doğadaki fiziksel nesnelere belli kuvvetlere/yasalara tabi olmalarına benzer bir biçimde bir araya getirilmeleri gerekirdi. Fakat Hume’ a göre ideler, doğadaki nesnelere gibi tümüyle belli kuvvetlere tabi değildir; burada bir kuvvet varsa, bu ancak “yumuşak/nazik bir kuvvet (*gentle force*)” olarak adlandırılabilir.³⁵ O hâlde hayal gücünün, ideleri birbirleriyle bağlantılandırıp ideler oluştururken, onlarda zaten mevcut olan ve ayrılmaz bağlantılara göre hareket etmediği söylenebilir. Çünkü ideler arasında ayrılmaz bağlantılar olsaydı, onlar, doğadaki kuvvetlere tabi olmaya benzer bir biçimde ve özgürlüğe hiç yer bırakmayacak şekilde tesis edilmiş olurlardı. Bu nedenle Hume, hayal gücünün böyle ilkelere göre iş görmediğini önemle vurgular.³⁶ Hume’un yaptığı bu vurgu aslında hayal gücü ile hafıza arasındaki farkı göstermesi açısından da dikkate değerdir. Eğer hayal gücü ideler arasındaki ayrılmaz bağlantılara ya da çağrışımlara dayanarak onları birleştirseydi ideleri hafızanın yaptığı gibi aslına uygun olmayı gözeterek

³³Hume, *Soruşturma*, s. 17-18.

³⁴Hume, *Özet*, s. 207.

³⁵Hume, *İnceleme*, s. 22.

³⁶Hume, *İnceleme*, s. 22.

sunmaya çalışıyor olurdu ki, bu durumda bu iki yeti arasında herhangi bir fark kalmazdı.³⁷

³⁷ Yukarıda ifade edilmeye çalışıldığı üzere, Hume *İnceleme* eserinin "Hafıza ve Hayal gücü İdeleri" başlıklı kısmında iki yeti arasındaki farkı, hafıza idelerinin hayal gücü idelerinden daha canlı ve güçlü olmasına ve hafızanın idelerin ilk düzen ve biçimlerini/konumlarını muhafaza etmesine dayandırarak açıklamaya çalışır. Ancak hafızanın idelerin düzen ve biçimlerini/konumların nasıl muhafaza edebildiği ile ilgili her hangi bir açıklamada bulunmaz. Üstelik izlenimlerin ya da idelerin "düzen ve biçimlerinden/konumlarından" bahsetmek için zaman ve uzaya, yani ardışıklık ve yanyanalık bağlantılarına göre ortaya çıkmaları gerektiği de açıktır. Bununla birlikte ideler ve izlenimler canlılık ve güç dereceleri dışında büyük ölçüde birbirlerine benzer olduklarına ve izlenimler idelerin nedeni ideler de izlenimlerin etkisi olarak ortaya çıktıklarına ve yine hafıza, izlenimlerin kopyası olan idelerin düzen ve biçimlerini/konumlarını muhafaza ettiğine göre, hafıza idelerinin tümüyle çağrışım ya da bağlantı ilkelerine tabi olduğu söylenebilir. Hume aynı eserin "Duyuların ve Hafızanın İzlenimleri" başlıklı kısmında ise hafıza ile hayal gücü arasındaki farka bir başka açıdan tekrar değinir. Hume'a göre iki yeti arasındaki fark basit ideler göz önünde bulundurulduğunda açık değildir. Zira her iki yeti de basit idelerini basit izlenimlerden edinmek durumunda olduğundan, hiçbir zaman bu izlenimlerin (orijinin izlenimlerin) ötesine geçemezler. Yine her iki yetiyi karmaşık idelerin bağlantılandırılması bakımından da birbirinden ayırt etmek mümkün değildir. Zira her ne kadar hafıza idelerin düzen ve biçimlerini muhafaza etse ve hayal gücü de ideleri özgürce düzenleyip değiştirebilse de, mevcut olmayan izlenimleri şimdiki idelerimizle karşılaştırmak ve onların bağlantılarının aynı olup olmadıklarını tespit etmek mümkün değildir. Bu nedenle Hume, iki yeti arasında hafızanın idelerinin hayal gücündekilerden daha canlı ve güçlü olması bakımından temel bir fark olduğunu bir kez daha ileri sürer. Ancak ifade edilmeye çalışıldığı üzere bu farklılığın zemini de açık değildir. Üstelik ona göre, hafızanın idelerinin canlılık ve gücünü yitirerek hayal gücü ideleri ve tersi de hayal gücü idelerinin canlılık ve güç kazanarak hafızanın ideleri sanılabilmesi de mümkündür. Örneğin, bir olayı hatırlamaya çalışıp emin olmadığımız durumlarda, aradan geçen zamanın bu olayı bize neredeyse unutturduğu ve onun hayal gücünün bir ürünü olup olmadığı konusunda karar verebilmemizi zorlaştırdığında olduğu gibi. Ya da yalan söylemeyi alışkanlık haline getiren bir kişinin söylediği yalana zamanla kendisinin inanmaya başlamasında olduğu gibi (Hume, *İnceleme*, s. 69-70). Görüleceği üzere Hume iki yeti arasındaki farkı bu kez "süreklilik" ya da "alışkanlık" üzerinden açıklamaya çalışmaktadır. Ancak alışkanlık da aslen çağrışım ilkelerine bağlı olarak açığa çıktığı için hafıza ile hayal gücü arasındaki farkın Hume'un "doğal ilişkiler" ve "felsefi ilişkiler" ayrımı üzerinden bir anlam kazandığı söylenebilir. Buna göre iki ide arasında bağ kurulması ve bir idenin çağrışım ilkeleri aracılığıyla bir başka ideyi kendiliğinden, doğal bir biçimde akla getirmesi "doğal ilişkiye", kendiliğinden, doğal olarak birbirleriyle ilişkisi ya da bağlantısı olmayan iki idenin, bilinçli bir biçimde bir ilişki ya da bağlantı içinde düşünülmesi ya da karşılaştırılması ise "felsefi ilişkiye" karşılık gelir. Dolayısıyla doğal ilişkiler idelerin bağlantılandırılması, felsefi ilişkiler ise idelerin karşılaştırılmasıyla ilgilidir (Hume,

Hume'a göre, ideler arasında bağlantı (*connexion*) kurulmasını sağlayan ya da idelerin çağrışımların (*association*)³⁸ kaynağı olan, onların düzenli bir şekilde karmaşık ideler hâline gelmesini sağlayan üç özellik/ilke bulunur: Benzerlik (*resemblance*), zamanda ya da uzamda bitişiklik (*contiguity in time or place*), neden ya da etki (*cause or effect*).³⁹ Bu üç özelliğin, bir idenin ortaya çıkışından sonra kendiliğinden ve doğal bir şekilde bir başka ideyi akla getirdiğini ve böylece onlar arasında bir birlik sağladığını düşünen Hume, bu özellikleri şu şekilde örneklendirir: Bir resim, düşüncemizi doğal olarak orijinaline, yani resmedilenin kendisine götürür (*benzerlik*); bir yapıdaki bir bölümden söz etmek o yapının diğer bölümleriyle ilgili bir soruşturma ya da konuşma başlatır (*bitişiklik*); bir yarayı düşündüğümüzde ise onun neden olduğu acıyı düşünmeden edemeyiz (*neden-etki*).⁴⁰ Hiç kuşkusuz, bu ilişkiler arasında en kapsamlı olanı ve Hume tarafından bilgide merkezî bir öge olarak kabul edileni, neden-etkidir. Deleuze, neden-etkinin Hume felsefesindeki yeri ve önemini şu sözlerle dile getirir:

“Nedenselliğin ayrıcalığı, bir tek onunla varoluşu olumlamamızı sağlaması, inanmamızı sağlamasıdır, çünkü nedensellik, nesnenin idesine, nesne mevcut izlenimi yalnızca bitişiklik ya da benzerlik yoluyla çağrıştırıyor olsaydı asla sahip olamayacağı bir sağlamlık, bir nesnellik verir. Fakat öbür iki ilkenin de nedensellikle ortak bir rolleri vardır: Zihni önceden sabitler, onu doğalaştırırlar; inancı hazırlar ve ona eşlik ederler. Ampirizmin yegâne temelini görüyoruz: İlkeleri içindeki insan

İnceleme, s. 24-25). Bu bağlamda Hume felsefi ilişkileri aslen hayal gücünün ideleri özgür bir şekilde düzenleyip bağlantılandırabilme faaliyetine dayandırmış olmaktadır. Zira Hume hayal gücünün her ne kadar çağrışım ilkelerine dayanarak ideleri bağlantılandırabildiğini ifade etse de, onun bu ilkelere bağlı olmaksızın da ideleri düzenleyip, terkip edebileceğini, tümüyle özgür bir yeti olduğunu özellikle vurgulamaktadır. Doğal ilişkiler ve felsefi ilişkiler ile hayal gücü ve hafızanın Hume felsefesindeki yeri ve önemi başka bir çalışmanın konusunu teşkil ettiğinden burada sadece vurgulamakla yetinilmiştir.

³⁸ “Çağrışım imgelemin [hayal gücünün] özgürce işleyişinin bir ürünü, bir tezahürü değil, onun bir kuralıdır. Onu yönlendirir; tekbiçimli kılar ve zapt eder. Bu nedenle, ideler zihinde bağlanırlar, zihin tarafından değil. İnsan doğası imgelemdir [hayal gücüdür] (...)”. Gilles Deleuze, *Ampirizm ve Öznellik*, çev. Ece Erbay, Norgunk Yayınları, İstanbul, 2008, s. 11.

³⁹Hume, *İnceleme*, s. 22-23.

⁴⁰Hume, *Soruşturma*, s. 18.

doğası insan doğasının ötesine geçtiği için zihindeki hiçbir şey zihnin ötesine geçmez; hiçbir şey aşkın değildir.”⁴¹

Hume, bu üç özelliğin ideler arasında “birlik ya da bütünlüğü” sağladığını ve onların adeta “fiziksel dünyada olağanüstü sonuçları olan ve kendisini çok ve çeşitli biçimlerde ortaya koyan bir tür çekim gücü (*attraction*)” gibi olduklarını düşünür.⁴² Bu bağlamda hayal gücü adeta işte bu çekim gücünün yönlendirmesi ekseninde ideleri birbirlerinden ayırabilmekte, düzenleyebilmekte, birleştirip ilişkilendirebilmektedir.⁴³ Bununla birlikte Hume’a göre, basit ideler arasındaki “birliği” ya da “bütünlüğü” sağlayan bu üç ilkenin etkilerini her yerde gözlemlemek ve tecrübe etmek mümkün olsa da, nedenlerini bilmek pek de mümkün değildir. Zira bunların nedenleri, “insan doğasının kökenine” dayanır.⁴⁴ Hume, *Dinin Doğal Tarihi* başlıklı eserinde de insanın bu dünya üzerindeki durumunu, benzer bir biçimde, şu çarpıcı sözlerle ifade eder: “Biz bu dünyaya, her olayın gerçek kaynak ve nedenlerinin bizden bütünüyle gizlendiği büyük bir sahneye çıkarılır gibi yerleştirilmişizdir; (...) işleyişleri çoğu kez beklenmediktir ve hiçbir zaman açıklanamaz.”⁴⁵ Bu nedendir ki ona göre, “filozofa” düşen görev, “nedenleri araştırma konusundaki karşı konulmaz merakını bastırarak”, tecrübe ve gözleme dayalı bir öğreti oluşturmak için

⁴¹Deleuze, *Ampirizm ve Öznellik*, s. 10-11.

⁴²Hume, *İnceleme*, s. 24. Hume bu üç ilkeden evrenin çimentosu olarak da bahseder: “Eğer zihinle ilgili olduğu sürece, bu ilkelerin sadece evrenin parçalarını bir araya getiren bağlar olduklarını ya da bizi, bizim dışımızdaki herhangi bir kişiye ya da nesneye bağladıklarını düşünürsek, bunların insan doğasına ilişkin bilimde ne denli önemli sonuçları olduğunu kavramak kolay olacaktır. Çünkü herhangi bir şey ancak düşünce yoluyla tutkularımız üzerinde etkide bulunduğu ve tutkular düşüncelerimizin yegâne bağları olduklarından, bunlar bizim için gerçekten de evrenin çimentosudur ve zihnin işlemleri geniş ölçüde bunlara bağlı olmak zorundadır.” (Hume, *Özet*, s. 207).

⁴³Hume’un, çağışımı, fizikî evrendeki “çekim gücü”ne benzer rol oynayan “zihin dünyasındaki bir tür çekim gücü” şeklinde değerlendirmesi ve onu, insan bilgisinin irdelenmesinde temel ilke olarak benimsemesinin arka planında, Newton fiziğinin büyük etkisi olduğuna dikkat etmek gerekir. Öyle ki, Newton’un sisteminin dönemin en önemli filozoflarından Leibniz ve Kant gibileri derinden etkilediği kadar, genel anlamda felsefeyi de kuşatacak şekilde, “on yedinci yüzyılın sonlarına doğru, doğa bilimlerinde, özellikle klasik fizik ve klasik mekanikte kaydedilen gelişmeler (...) sosyal bilimlere de kapsayacak şekilde yaygınlık kazanmıştır.” (Seda Özsoy, “Kütleçekimi ve Görünmeyen El Üzerine Bir Değerlendirme”, *Kaygı Uludağ Üniversitesi Felsefe Dergisi*, 22, 2014, Bursa, s. 79).

⁴⁴Hume, *İnceleme*, s. 24.

⁴⁵David Hume, *Din Üstüne*, çev. Mete Tuncay, İmge Kitapevi Yayınları, Ankara, 1995, s. 41.

“bulanık ve belirsiz kurgusal düşünceler”den uzak durmaktır. Filozofun soruşturması, ancak bu sayede çok daha yararlı neticelere ulaşacaktır.⁴⁶

3. Değerlendirme

Yukarıda ifade edilmeye çalışılan açıklamalardan anlaşılacağı üzere, bilginin kaynağı ve sınırlarını ampirist felsefe anlayışı ekseninde belirlemeye çalışan Hume, “izlenimler” ile “ideler”, bir başka ifadeyle ise “duyumsamak” ile “düşünmek” arasında ayırım yapmış, idelerin izlenimlerin soluk ve cansız kopyaları olduğunu, bu nedenle izlenimi olmayan bir idenin olamayacağını ileri sürmüştür. Söz konusu ayırım ekseninde epistemolojisini şekillendiren Hume, aslen izlenimleri temel alan bir felsefe anlayışından yana olmuş, bu doğrultuda ideleri izlenimlerden ya da “düşünme”yi “duyu(m)lar”dan yola çıkarak açıklama eğiliminde olmuştur. Bilindiği üzere, modern felsefede genel olarak “duyu(m)lar” ve “düşünceler (ideler)” olmak üzere iki bilgi kaynağı belirlenmiş, bu itibarla bilginin kaynağı olarak “duyu(m)ların” mi yoksa “düşüncelerin (idelerin)” mi temel teşkil ettiği ve bunların bilme faaliyeti içindeki yeri ile işlevleri hususunda taban tabana zıt görüşler ileri sürülmüştür. Genel bir düzlemde bakıldığında, rasyonalist filozoflar “düşünceleri”, ampirist filozoflar ise “duyu(m)ları” asli bir bilgi kaynağı olarak kabul etmiş ve epistemolojilerinin sınırlarını yine bu kaynağa binaen çizmeye çalışmışlardır. Bu doğrultuda rasyonalistler “duyu(m)ları” “düşüncelere” indirgemeye çalışırken -örneğin Descartes duyu(m)lardan şüphe edilmesi gerektiğini ileri sürerek, duyu(m)ları bir düşünce türü olarak açıklamaya çalışmış-, ampirist filozoflar ise tam tersine “düşünceleri” “duyu(m)lara” indirgeyerek ele almak eğiliminde olmuşlardır.⁴⁷ Zira genel olarak rasyonalist filozoflar için “duyu(m)ları”, ampirist filozoflar için ise “düşünceleri” sistemlerinin dayanakları üzerinden açıklama zorunluluğu ve zorluğu bulunmaktadır. Görüleceği üzere ampirist bir filozof olan Hume da söz konusu zorunluluğu ve zorluğu, idelerin izlenimlerin soluk ve cansız kopyaları olduğunu iddia ederek aşmaya çalışmıştır. Bir başka ifadeyle o, genel manada ideler (düşünceler) ile izlenimler (duyumlar), bir başka ifadeyle düşünmek ve duyumsamak arasındaki ayırımı, idelerin izlenimlerin kopyası olduğu iddiasıyla kapatmaya çalışılmıştır.⁴⁸

⁴⁶Hume, *İnceleme*, s. 24.

⁴⁷ Allen W. Wood, *Kant*, çev. Aliye Kovanlıkaya, Dost Kitabevi, Ankara, 2009, s. 54.

⁴⁸ Bu çalışma yazarının “Descartes, Hume ve Kant Örnekleri Üzerinden Bilginin Tesisinde Hayal gücünün İşlevi: Bir Eleştiri Denemesi” başlıklı “Doktora Tezi”nden türetilmiştir.

KAYNAKÇA

- Banwart, Mary. (1994), *Hume's Imagination*, Peter Lang Publishing, New York.
- Berkeley, George. (1996), *İnsan Bilgisinin İlkeleri Üzerine*, çev. Halil Turan, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.
- Berkeley, George. (2008), *Philosophical Writings*, ed. by Desmond M. Clarke, Cambridge University Press, Cambridge.
- Deleuze, Gilles. (2008), *Ampirizm ve Öznellik*, çev. Ece Erbay, Norgunk Yayıncılık, İstanbul.
- Hume, David. (1976), *İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Soruşturma*, çev. Oruç Aruoba, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara.
- Hume, David. (1995), *Din Üstüne*, çev. Mete Tuncay, İmge Kitapevi Yayınları, Ankara.
- Hume, David. (2000a), *A Treatise of Human Nature*, ed. by David Fate Norton & Mary J. Norton, Oxford University Press, New York.
- Hume, David. (2000b), *An Enquiry Concerning Human Understanding*, ed. by Tom L. Beauchamp, Oxford.
- Hume, David. (2006), "İnsan Doğası Üzerine Bir İncelemenin Özeti", çev. Ece Aydoğdu-Uğur Erken, *Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları Dergisi*, 10, 2006, İstanbul, ss. 195-207.
- Hume, David. (2009), *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*, çev. Ergün Baylan, BilgeSu Yayınları, Ankara.
- Kant, Immanuel. (1999), *Critique of Pure Reason*, ed. & trans. by Paul Guyer & Allen W. Wood, Cambridge University Press, Cambridge.
- Locke, John. (1975). *An Essay Concerning Human Understanding*, ed. by Peter H. Nidditch, Clarendon Press, Oxford.
- Merrill, Kenneth R. (2008), *Historical Dictionary of Hume's Philosophy*, The Scarecrow Press.
- Noonan, Harold. W. (1999), *Routledge Philosophy Guidebook to Hume on Knowledge*, London and New York.
- Özsoy, Seda (2014). "Kütleçekimi ve Görünmeyen El Üzerine Bir Değerlendirme", *Kaygı Uludağ Üniversitesi Felsefe Dergisi*, 22, 2014, Bursa, ss. 75-90.
- Öztürk, Ümit. (2015), "Saf Akıl Eleştirisi'nin Örtülü Bir Kavramı Olarak 'Çeşitlilik': *Transendental Dedüksiyonları Anlamak İçin Bir İpucu*", *Felsefe Dünyası*, 62, 2015, Ankara, ss. 125-149.
- Wood, W. Allen. (2009), *Kant*, çev. Aliye Kovanlıkaya, Dost Kitabevi, Ankara.